

πάσης περὶ τοῦ γίγνεσθαι θεωρίας. Πράγματι εἴτε θεωρηθῇ τὸ γίγνεσθαι πραγματιστικῶς, ὡς ἀρχὴ τοῦ κόσμου, ὡς ἔχει τοῦτο παρὸ Ήρακλείτῳ καὶ παρὰ πάσῃ ἔξελικτικῇ θεωρίᾳ, εἴτε θεωρηθῇ τοῦτο, συμφώνως πρὸς τὸ σύστημα τοῦ Ἐγέλου, ὡς ἴδιανικὸς νόμος, ἐξ οὗ δικόσμος αὐτογεννᾶται, ὅπωσδήποτε καθίσταται τὸ γίγνεσθαι φανταστικὸν καὶ ἀναληθές, διότι καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης θεωρούμενον, ἐν τῇ ἀντικειμενικῇ του πραγματικότητι, δὲν δύναται ἄλλως νὰ διαγνωσθῇ, παρὰ ἐν τῇ ἀκινησίᾳ τοῦ παρόντος, ἐν τῷ στατικῷ σχηματισμῷ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ.⁹ Εν τῷ ἔγελιανῷ συστήματι ἄλλος εἶναι διαλεκτικὸς νόμος, διεργῶν ἐν τῇ σκέψει ἔκεινου δστις, κατανοῶν αὐτόν, τὸν πραγματοποιεῖ εἰς ὅλους τοὺς σταθμούς του, καὶ ἄλλο τὸ συστηματικὸν καὶ στατικὸν σύνολον τῶν ἴδιων αὐτοῦ σταθμῶν, θεωρουμένων πλέον ὡς ἀπαραιτήτων στοιχείων αὐτῆς τῆς ἐννοίας τοῦ γίγνεσθαι. Ως ἐκ τούτου τὸ μόνον γίγνεσθαι τὸ δποῖον, ἐφ' δσον ἀντικειμενικοποιεῖται, δὲν δύναται, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, νὰ σταματήσῃ καὶ νὰ νεκρωθῇ, εἶναι ἀκριβῶς τὸ γίγνεσθαι ἔκεινου τοῦ στοιχείου τὸ δποῖον δὲν δύναται νὰ ἀντικειμενικοποιηθῇ, τὸ γίγνεσθαι τοῦ καθαροῦ ὑποκειμένου, ὡς ἐνεργοῦντος λόγου. Οὕτως ἡ ἐννοιολογικὴ διαλεκτικὴ τοῦ Ἐγέλου, ἡ δποία ἀνέρχεται ἀπὸ τὰς πλέον ἀφηρμένας κατηγορίας τοῦ εἶναι, ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὸ ἀνυπέρβλητον ὑψος τῆς ἀπολύτου φιλοσοφικῆς αὐτογνωσίας, — ἐνῷ πράγματι ἡ αὐτογνωσία αὕτη, ἐν τῇ ἐνεργούσῃ ἀληθείᾳ αὐτῆς, ὑπάρχει ἡδη καὶ ἐνεργεῖ καὶ εἰς τοὺς πρώτους δρισμοὺς τῆς λογικῆς του — εὑρίσκει τὴν καλυτέραν της πλήρωσιν ἐν τῇ διαλεκτικῇ τοῦ Gentile, περὶ τοῦ ἐνεργοῦντος «ἐγώ».

II

“Ἡδη ἔρωτάται ποῖαι εἶναι αἱ κυριώτεραι δυσκολίαι αἱ ἐνυπάρχουσαι εἰς τὴν τοιαύτην θεωρίαν. Ἀπὸ τὸς ἀπειραρίθμους ἀντιρρήσεις, αἵτινες ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ συστήματος τούτου ἥγερθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ ἔξακολουθοῦν κατ' αὐτοῦ νὰ προβάλλωνται, τόσον ἀπὸ μέρους πραγματιστῶν καὶ σκεπτικῶν, δσον ἀπὸ

μέρους ἐμπειρικῶν καὶ νεοσχολαστικῶν, αἱ πλεῖσται, ὡς συνήθως ἄλλως τε, ἴστανται ἐπὶ ἐπιπέδου προφανῶς κατιστέονται τῆς ζωγράφης θεωρίας, τῶν κρινόντων μὴ δυναμένων νὰ ἔξαρσθωσι μέχρι τῆς ἀπόψεως τῆς θεωρίας αὐτῆς καὶ κατ' ἀκολουθίαν μὴ δυναμένων νὰ προσβλέψωσι καὶ πέραν ταῦτης. Ἐν τούτοις, καθὼς συμβαίνει συχνά κις, αἱ ἀντιρρήσεις αὗται ἐμπεριέχουν ἀξιώσεις προβαλλομένας κατὰ τῆς νέας θεωρίας ὑπὸ τύπου ἐρωτημάτων εἰς τὰ ὅποια πρέπει νὰ δοθῇ ἀπάντησις, ὅσον καὶ ἀν αὐτῇ, κατὰ πᾶν πιθανότητα, πρόκαται νὰ διαμορφωθῇ κατὰ τρόπον πολὺ ἀπέχονται ἀπὸ τὰς προθέσεις τῶν προβαλλόντων τὰς ἀντιρρήσεις ταύτας. Καί, ὥπερ σημαντικότερον, αἱ ἀντιρρήσεις αὗται ἀναφέρονται πολλάκις εἰς προβλήματα ἐνυπάρχοντα ἐν τῷ «ἐνεργισμῷ»· ὡς πρὸς αὐτὰ δὲ δὲν ἀρκεῖ πλέον στάσις ἀμυντική, ἀλλὰ χρειάζεται στάσις αὐστηρῶς θετική, ἀποτελοῦσα ἄλλως τε τὸν μόνον δυνατὸν τρόπον ἐπιλύσεως τῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων.

Ἡ συχνότερον ἐπαναλαμβανομένη, ἄλλα καὶ σοβαρωτέρα ἀντίρρησις κατὰ τοῦ «ἐνεργισμοῦ», ἀφορᾶ τὴν ἀπόλυτον ἐνότητα τῆς «καθαρᾶς ἐνεργείας» εἰς ᾧ ἀναλύεται πᾶς γνωσεολογικὸς αὐτοῦ προσδιορισμὸς καὶ ἐν τῇ ὅποιᾳ ὡς ἐκ τούτου ἐκλείπει πᾶσα δυνατότης διακρίσεως κατηγοριῶν καὶ ἀξιῶν, δι' ὃν δύναται λογικῶς νὰ ὀργανωθῇ τὸ ποικίλον ἀπειρον τοῦ περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας ἡμῶν. Ὁ τοιοῦτος «παλλογισμὸς» καταντᾷ «μυστική» ἐνότης, ἐν ᾧ τὸ πᾶν ἀπόλλυται καὶ καταποντίζεται, καθὼς εἰς τὴν περίφημον ἐκείνην νόκτα, ὅπου, κατὰ τὸν Hegel, δλαι αἱ ἀγελάδες εἶναι μελαναί. Κατὰ τῆς κατηγορίας ἐπὶ μυστικισμῷ δύναται εὐχερῶς νὰ ἀπαντήσῃ δ «ἐνεργισμός», καὶ οὐδὲν ἡ ίδια αὐτοῦ σύστασις, τείνουσα νὰ ἀποδεῖξῃ τὴν διοκληρωτικὴν ἀρσιν τοῦ ἀντικειμένου ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, εἴναι καθαρῶς ἐχθρικὴ πρὸς πάσαν μυστικὴν τάσιν, ἡ ὅποια τούναντίον ἐμφωλεύει εἰς τὴν πλήθη ἀγάλυσιν τοῦ «ἔγω» εἰς τὸ ἀντικείμενον. Ὡς πρὸς τὴν κατηγορίαν περὶ «παλλογισμοῦ» δύναται νὰ ἀντιτάξῃ, δτι ἡ οηθεῖσα ἀπόλυτος ἐνότης τῆς ἐνεργείας τοῦ συνειδότος δὲν ἀποκλείει ποσῶς τὸν πολλαπλοῦν εἰδικὸν διακαθαρισμὸν τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ. Κατὰ τοσοῦτον δὲ δύναται τοῦτο νὰ εἶναι πολλαπλοῦν, πολυειδὲς καὶ συγκεκριμένον, καὶ οὐδὲν τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τῆς τοιαύτης πολλαπλότητος καὶ πολυειδίας ἐμπεριέχονται ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ ὑποκειμένου. Διὰ τὸν αὐτὸν

μάλιστα διαλεκτικὸν λόγον ἢ ἐνότης αὗτη, ἐν τῇ συγκεκριμένῃ λειτουργίᾳ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, ἐν ᾧ καὶ μόνον ὑφίσταται, δὲν δύναται νὰ νοηθῇ παρὰ ὡς ἐνότης ἐνὸς πολλαπλοῦ καὶ πολυειδοῦς κόσμου. Κατὰ ταῦτα, οὔτε ἢ πολλότης τοῦ κόσμου δὲν νοεῖται ἀνευ τῆς ἐνότητος τοῦ «ἐγώ», οὔτε ἢ ἐνότης τοῦ «ἐγώ» ἀνευ τῆς πολλότητος τοῦ κόσμου· ἀλλὰ τοῦτο, δχι διότι τό «ἐγώ» καὶ ὁ κόσμος εἶναι δύο κατὰ λόγον ἀληθοδιακαθοριζόμενοι καὶ ἵσοσκελεῖς οὗτοι, ἀλλὰ διότι συγκεκριμένως, ἐγὼ δὲν γιγνώσκω ἐμαυτὸν παρὰ ὡς συνείδησιν ἐνὸς κόσμου· καὶ μόνον ἐκ τῆς αὐθαιρέτευ διασπάσεως τῶν δύο αὐτῶν λογικῶν στοιχείων προέρχονται αἱ ἀντίθετοι ἀπόψεις καὶ αἱ ἀπορίαι τοῦ πραγματιστικοῦ καὶ ἰδεαλιστικοῦ ἀντικειμενισμοῦ. Ἐξ ἀλλού ἢ μιօρφὴ ἐπὶ «παλλογισμῷ», δπως χαρακτηριστικῶς διατυποῦται ἀπὸ τὴν ἀποψιν· τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας τοῦ Croce, ὑπαινίσσεται τὸ γεγονός ὅτι, ἐφ' ὅσον ἢ κατηγορία τοῦ συνειδότος θεωρηθῇ ἀπὸ τὰς δύο τις ὄψεις, ὡς ἔνταία καὶ ὡς ἀπείρως πολλαπλῇ, δὲν δύναται πλέον νὰ διάτηρῃ τὴν κλασσικὴν τῆς ἀξίαν τῆς γενικότητος, διὸ τοις διέπει τὰ ἀτομα καὶ τὰ διακρίνει ἴστορικῶς, οὕτω ὑποχρεωμένη νὰ βλέπῃ ταῦτα ὑπὸ μιօρφὰς ὠρισμένας καὶ τυπικάς. Μολαταῦτα δύναται ὁ «ἐνεργισμός», ἀν καὶ ἀναγνωρίζων τὸν πλοῦτον τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ζητημάτων τῶν ἐμπεριεχομένων εἰς τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Croce, νὰ λάβῃ ἀπέναντί του στάπιν καθαρῶς πολεμικήν. Πρωτίστως δύναται νὰ παρατηρηθῇ πόσαι εἶναι αἱ δυσκολίαι αἱ ἐνυπάρχουσαι εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Croce γιγνόμενον καθορισμὸν τῶν στοιχείων τοῦ συνειδότος, ὡς καὶ ὅτι αἱ δυσκολίαι αὗται προέρχονται ἀκριβῶς ἐκ τοῦ ὅτι ἢ θεωρία αὐτῶν, κατὰ Croce, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἀντικειμενικὴ καὶ δὲν φθάνει μέχρι τοῦ ἀπολύτως ὑποκειμενικοῦ νοήματος τοῦ «ἐνεργισμοῦ». Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ «ἐνεργισμοῦ», ἐν τέλει, καθίσταται ἀντιφατικὴ ἢ «μεθοδολογικὴ» ἀποψίς τῆς φιλοσοφίας, ὡς θεωρίας τῶν ἴστοριογραφικῶν κατηγοριῶν, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διγάζεται ἢ ἴστοριογραφικὴ φιλοσοφικὴ ἐνέργεια εἰς τὴν ἥδη πραγματοποιούμενην μέθοδον καὶ εἰς τὴν ὑπερκειμένην ταύτης, ὡς θεωρία τῆς ἴδιας αὐτῆς μεθόδου. Πρόκειται, τῇ ἀληθείᾳ, περὶ θεμάτων πολὺ δυσκόλων, ἢ σημασία δὲ τῶν ἐκατέρωθεν προβαλλομένων ζητημάτων εἶναι προφανής.

*Αλλὰ τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὅποιον ὁ «ἐνεργισμός» δὲν ἐπιδεικνύει

τὴν προσήκουσαν αὐστηρότητα εἶναι ἡ μέχρις ἐσχάτων ὑπεράσπισις τῆς ἴδιας ἀπόψεως, εἶναι ἡ ἔξαρσις τῆς ἀξίας τῶν διδαγμάτων αὐτοῦ, χωρὶς καμμίαν ὑποχώρησιν πρὸ τῶν ἀντιθέτων δοξασιῶν. Ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος προβλήματι, ἀποτελοῦντι τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα, ἐν φ συνοψίζεται ὅλοκληρος ἡ γνωσεολογία, ποία εἶναι ἡ τυπικὴ ἀξία τῆς λύσεως τῆς διδομένης ὑπὸ τοῦ «ἐνεργισμοῦ»; Εἶναι ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπεργικᾶται τελειωτικῶς ὁ αἰώνιος, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συνειδητῶς εἰς πᾶσαν γνωσεολογικὴν θεωρίαν ἐμπεριεχόμενος δυαδισμὸς μεταξὺ τοῦ λόγου, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὡς ἀντικειμένου τῆς θεωρίας ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς ἐνεργοῦντος ὑποκειμένου.

Ἐν τῇ «κριτικῇ τοῦ καθαροῦ λόγου» τοῦ Kant (διὰ νὰ ἐξετάσω μεν τὸ κλασσικώτερον παράδειγμα γνωσεολογικοῦ συστήματος) ἄλλῃ εἶναι ἡ κριτικὴ ἡ διενεργουμένη ἐν τῇ σκέψει τοῦ Kant· καὶ ἄλλος ὁ λόγος ἐφ' οὗ αὕτη διενεργεῖται· ὃς ἐκ τούτου δὲ δύναται· καὶ ὁ λόγος νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ ὅριά του· καὶ νὰ ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τὰς ζώνας εἰς τὰς ὅποιας δὲν τοῦ ἐπετράπη νὰ προχωρήσῃ, ἐνῷ ἡ κριτικὴ βλέπει τὰς ζώνας ταύτας καὶ ἔχει κατ' ἀκολουθίαν βλέψαι ὑπερβάλλον καὶ αὐτὸν τὸν λόγον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ κριτικὸν βλέμμα· δὲν δύναται μὲ τὴν σειράν του νὰ περιορισθῇ ἐντὸς ὥρισμάν των διοίσιν παρὰ ἀπὸ ἑτερον βλέψαι, τὸ ὅποιον ἔξικνεῖται· ἐτι περαιτέρῳ καὶ τὸ ὅποιον καθίσταται τότε τὸ καθαρὸν ὑποκείμενον. Ἀλλὰ ἡ κίνησις αὕτη δὲν δύναται νὰ συνεχισθῇ «εἰς ἄπειρον», διότι ἐδῆ πλέον, κατὰ τὴν παλαιὰν ἀριστοτελικὴν ὁρίσιν, «ἀνάγκη στῆναι», δεδομένου ὅτι τὸ καθαρὸν ὑποκείμενον δὲν δύναται ποτὲ νὰ ὑπερπιδήσῃ ἐπειδότο, ἢν μὴ κατὰ πλάνην, παραμένον πάντοτε ὅμοιον αὐτὸν ἔαντο. Τοιμότη εἶναι ἡ ἀντίφασις, ἥτις, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀποκτηθείσης ὑπὸ τοῦ ἀπολύτου ὑποκειμενισμοῦ, ἀποδεικνύεται ἐγκυμονούμενη εἰς πᾶσαν γνωσεολογίαν, καὶ τοῦτο διότι αὕτη θεωρεῖ τὰς μορφὰς καὶ συνεπῶς τὰ ὅρια τῆς γνώσεως, θέτουσα πρὸς τοῦτο εἰς ἐνέργειαν γνῶσιν προκύπτουσαν ἐξ αὐτῶν τῶν μορφῶν καὶ ὑπερβαίνονταν τὰ ὅρια τῆς γνώσεως, ἀκριβῶς ἐφ' ὅσον διακαθορίζει τὰ ὅρια ταῦτα, καὶ τὰ διακρίνει ἀπὸ ἄλλα δυνατὰ τοιαῦτα. Ὁ «ἐνεργισμός», διὰ τὸν ὅποιον μόνον ἡ τελευταία αὕτη γνῶσις, ὡς κατ' ἐνέργειαν φιλοσοφικὴ σκέψις, ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῶς πραγματικὴν γνῶσιν, ἐπειδὴ μόνον αὕτη δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὴν κατ' ἴδεαν ἀναγωγὴν τοῦ κύριου εἰς τὸ ὑποκείμενον, βεβαίως δὲν δύναται νὰ ἀρήσῃ ἀλυτὸν τὴν φημίσαν.

·άντίφασιν, ἀποκλείων τὸ πρῶτον σκέλος αὐτῆς καὶ ἀρνούμενος τὴν περιωρισμένην γνῶσιν, τὴν ὑπὸ τῆς περιοριζούσης καθαρᾶς γνώσεως θεωρουμένην, ἵτις ἐξ ἄλλου παραμένει ἀνευ δρίων. Ἐκ τούτων καταδεικνύεται, ὅτι τὸν «ἐνεργισμὸν» χαρακτηρίζει ἀφ' ἐνὸς ἡ μεγαλυτέρα δυνατὴ κατάφασις τῆς γνωσεολογίας, ἀφ' ἐτέρου ἡ κατηγορηματικὴ ἀρνησις τῆς γνωσεολογίας ἐκείνης ἵτις, πλὴν τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπολύτου καὶ ἀπέρρους ἐνεργείας τῆς σκέψεως, νομίζει ὅτι ἔχει καὶ ἄλλους νόμους νὰ. θέσῃ ἡ ἄλλα πράγματα νὰ εἰπῇ.

Τὸ δτι τῶρα ὁ «ἐνεργισμὸς» ἔχει πράγματι συνείδησιν τοῦ ἔξαιρετοῦ αὐτοῦ ἀποκτήματός του, δυναμένου νὰ τὸν καταστήσῃ ἀναγκαῖον σταθμὸν ἐν τῇ ἔξελίᾳ τῆς συγχρόνου σκέψεως, τοῦτο δὲν δύναται ἀνεπιφυλάκτως νὰ βεβαιωθῇ. Εἰς τὴν ἀντίρρησιν, τὴν προβληθεῖσαν ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς παλαιᾶς γνωσεολογίας, καθ' ἥν ἡ μεταγωγὴ τῆς κατηγορίας τῆς ὑπεροτάτης πραγματικότητος ἀπὸ τὸν ὅριζόμενον λόγον εἰς τὸν λόγον τὸν δρίζοντα, ἀπίγνητησεν δικαίως ὁ «ἐνεργισμὸς», ὅτι εἰς τὸ σημεῖον ἐφ' οὗ οὗτος ἴσταται, ἡ τοιαύτη ἀντίρρησις ἐμφανίζεται ἃς ἐπιστηριζομένη εἰσέτι ἐπὶ τῆς ὑπερνικηθείσης πραγματιστικῆς προϋποθέσεως, καθ' ἥν ἡ γνῶσις κατ' ἀνάγκην συνίσταται ἀπὸ δύο τινὰ, ἀπὸ τὸ γιγνῶσκον ὑποκείμενον καὶ ἀπὸ τὸ γιγνωσκόμενον ἀντικείμενον. Ὅπο τὸ πνεῦμα τοῦτο μία τῶν ἀρχῶν, ἐφ' ὃν κατ' ἔξοχὴν ἐπιμένει ὁ «ἐνεργισμός», εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπολύτου ἐνότητος τοῦ συνειδότος, μὴ διαιρετοῦ εἰς λειτουργίαν θεωρητικὴν καὶ θεωρίαν πρακτικήν, ἐν τῷ δποίῳ κατ' ἀκολουθίαν αὐτὴ ἡ γνωστικὴ ἐνέργεια προσλαμβάνει ἔξαιρετικῶς ἡθικὸν χαρακτῆρα, ὡς ἐνέργεια τοῦ συνειδότος αὐτοῦ καθ' ἔαυτὸ καὶ ὅχι ἐν ἀναφορᾷ πρὸς γνωστέαν πραγματικότητα. Ἐκ παραλλήλου δὲ ἡ πρακτικὴ ἐνέργεια δὲν εἶναι τι διάφορον ἀπὸ τὸ ψυχρὸν θεωρητικὸν φῶς, ἀλλὰ ἡ συγχεκριμένη πραγματοποίησίς του. Κατὰ τὴν τοιαύτην ὅμως ἐνοποίησιν θεωρίας καὶ πράξεως, ἀποτελοῦσαν πράγματι τὸ βαθύτερον πρόβλημα τοῦ «ἐνεργισμοῦ», φαίνεται, ὅτι τόσον ἐπτοήθη οὗτος ἀπὸ τὴν ρηθεῖσαν κατηγορίαν ἐπὶ πραγματισμῷ καὶ ἀλογισμῷ, ὥστε νὰ θεωρήσῃ τὴν ἐνοποίησιν ταύτην ὡς τὴν ἐνέργειαν τοῦ συνειδότος, ἐν ᾧ αἱ λογικαὶ καὶ γνωσεολογικαὶ κατηγορίαι δέον νὰ συνδυασθοῦν μὲ τὰς πρακτικὰς κατηγορίας. Καὶ τοιουτορόπως, ἀφοῦ ἀνεκάλυψε καὶ σαφῶς διετύπωσε, διὰ πρώτην φοράν, τὴν τελειωτικὴν ἀπόκρουσιν πάσης λογικῆς καὶ γνωσεολογικῆς θεωρίας, ἥρχισε ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Εἰδίας ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006 ΕΙΔΙΑΣ Κ.Π.

λογικῆς καὶ γνωσεολογίας νὰ θεωρῇ τὴν ἴδιαν του «ἐνέργειαν» ἢ τὴν «Δογικὴν ως θεωρίαν τῆς γνώσεως». (1)

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πληθώρα ὅρων, ἔννοιῶν καὶ προβλημάτων, ἀνηκόντων εἰς τὸν κύκλον τῆς γνωσεολογίας καὶ τῆς λογικῆς, δημιουργηθέντων καὶ ἐπεξεργασθέντων ἐν τῇ χιλιετεῖ ἱστορίᾳ τῶν τοιούτων θεωριῶν, ἐνῷ ἐπρεπε νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἵστορικῶς καὶ νὰ ἀναλυθῶσι ἐν πρὸς ἐν εἰς τὸ συγκεκριμένα αὐτῶν στοιχεῖα, ἀνεγεννήθησαν, μὲ δῆλην τὴν ἀρχαικήν των σφραγίδα, εἰς τὸ γέον σύστημα. Η κλασσικὴ ἀριστοτελικὴ λογικὴ καὶ ἡ ἐγελιανὴ λογικὴ διαγωνίζονται διὰ νὰ προσφέρουν εἰς τὴν τοιαύτην σύνθεσιν τὸν περίπλοκον ἔννοιολογικόν των δπλισμόν. Καὶ οὕτως ἀφ' ἐνὸς ἢ γενικὴ, ἀτομικὴ, εἰδικὴ ἔννοια, ἢ κοίσις, δ συλλογισμός, κατηγορηματικὸς καὶ ἀποδεικτικὸς καὶ τὰ ἄλλα τοιαῦτα, ἀφ' ἐτέρου τὸ ἀφηρημένον ὑποκειμένον, τὸ ἀφηρημένον ἀντικείμενον καὶ τὸ συγκεκριμένον ὑποκειμένον ὡς ἐνότης τῶν προηγουμένων, ἢ διαλεκτική, ὡς ἐπαύξησις τῆς αὐτογνωσίας καὶ οὕτω καθ' ἕξῆς, ὑπεισῆλθον εἰς τὸ σύστημα τοῦ «ἐνεργισμοῦ», διατηροῦντα κατ' οὓσιαν τὴν ἀρχικὴν καὶ τοῦ λοιποῦ ἀντιφατικὴν γνωσεολογικὴν των ἀξίαν. Ἐν τέλει παρελήφθη καὶ διπλαιδὸς ἐγελιανὸς δυαδισμὸς τῆς τέχνης καὶ τῆς θρησκείας, ὡς στοιχείων τοῦ ἀπολύτου νοῦ καὶ ἀφωμοιώθη πρὸς τὰς θέσεις τοῦ ἀφηρημένου ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀφηρημένου ἀντικειμένου, ὡς στοιχείων τοῦ συγκεκριμένου ὑποκειμένου ὡσεὶ ἐὰν ὁ ἀληθῆς «ἐνεργιστικός» ἦδυνατο ποτὲ πλέον νὰ ἔννοιῇσῃ διπωσδήποτε μίαν contradiction in objecto, οἷαν τὸ ἀφηρημένον ὑποκειμένον, ἐνῷ τὸ θεμελιῶδες του ἀπόκτημα συνίσταται εἰς τὴν ἀρνησιν τῆς δυνατότητος τῆς ἔννοιας ἐνὸς ὑποκειμένου, τὸ δποίον δὲν εἶναι ἀπολύτως συγκεκριμένον «ἐγώ». Διὰ τὸ «ἐγώ» δὲ τοῦτο εἶναι εὔνόητον, δτι καρμίαν σημασίαν δὲν ἔχει δ ἰσχυρισμός, δτι δὲν ἐπιτρέπεται οὕτως νὰ τεθῇ ἀμέσως, καὶ δτι θὰ ἐπρεπε γὰ προέλθῃ ἐκ συσχετίσεως καὶ διὰ συσχετίσεως. Δύναται τῷ ὅντι νὰ περιφρονήσῃ δ «ἐνεργισμός» τοιοῦτον ἰσχυρισμὸν τεθαιμένον ὡς ὅρον αὐτοῦ, ἐνδσω αὐτὸ τὸ «ἐγώ», ὡς φιλοσοφοῦν συνειδός,

(1) G. Gentile Sistema di logica come teoria del conoscere
2a ἔκδ., 2 Τόμ. Bari, Laterza 1922—23.

ἀποτελεῖ τὴν ἀπόλυτον προϋπόθεσιν καὶ τοῦ ἐνδεχομένου τούτου ἴσχυρισμοῦ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συσχετίσεως.

Βεβαίως δὲν ἀριστεράζει νὰ πράγματευθῶαιεν ἐνταῦθα κατ' ἵδιαν μίαν πρὸς μίαν τὰς δυσκολίας, τὰς προερχομένας ἐκ τοῦ ὅτι ἡ γνωσεολογία μπερτίθεται τῆς ἀπλῆς ἀρχῆς τοῦ «ἐνεργισμοῦ», τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπολύτου ὑποκειμενικότητος. Δύναται τις ὅμως νὰ μνημονεύσῃ, διὰ τὸ ἴστορικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ πράγματος, τὴν χαρακτηριστικωτέραν ἔκφρασιν τῆς θεωρίας ταύτης, τὴν ἀποτελοῦσαν καὶ τὴν ἴδιαν διλοκλήρου τοῦ «συστήματος τῆς λογικῆς ὡς θεωρίας τῆς γνώσεως». Ἀφ' ἣς ἡ ἐγελιανὴ διαλεκτικὴ ἀπὸ τῆς νέας αὐτῆς ἀπόψεως, νοηθῇ ἐνιπάρχουσα, δχι πλέον εἰς τὸν λόγον τὸν ἐννούμενον, ἀλλ' εἰς τὸν λόγον τὸν ἐννοοῦντα, τότε ὁ λόγος, ὡς ἀντικείμενον τοῦ λόγου, καθίσταται στοιχεῖον τοῦ ὅποιου ἦται φύσις χροίει δικαιολογήσεως. Συγχρόνως δὲ ἡ ἐπαλήθευσις τῆς ἀρχῆς τῆς ἐγελιανῆς λογικῆς τῆς ἀντιθέσεως, ἡ ἐπιτευχθεῖσα ἐν τῷ ἀνωτέρῳ συστήματι, γεννᾷ ὡς πρὸς τοῦτο τὴν ἀξίωσιν ἔξευρότερες σημείους ἐξ οὗ νὰ δύνανται νὰ ἐπαληθεύσουν καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀντιθέτου ἀριστοτελικῆς ἀρχῆς τῆς λογικῆς τῆς ταυτότητος. Οὕτως ἐμφανίζεται τὸ «Σύστημα τῆς λογικῆς» ὃς μεγαλοπρεπής προσπάθεια τοῦ ὑπὸ εὑρυτέραν ἀποψιν συμβιβασμοῦ τῆς ἀκλονήτου ἀντιθέσεως τῆς παλαιᾶς λογικῆς καὶ τῆς νέας λογικῆς. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς λογικῆς προσπαθεῖ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα ἐρμηνεῦον τὴν παλαιὰν λογικὴν ὡς τὸ θεωρητικὸν σημεῖον τοῦ ἀντικειμενικῶς θεωρουμένου λόγου, δστις καὶ ἀνάγεται εἰς τὴν συγκεκριμένην ἐνέργειαν τοῦ ὑποκειμενικῶς θεωρουμένου λόγου πρὸς ὃν ταυτίζεται ἡ ἀληθής νέα λογική. Πρόκειται προφανῶς περὶ μεγαλειώδους προσπαθείας, στηριζομένης ἐπὶ ἀρχῆς δυναμένης νὰ ὑποστηριχθῇ μέχρις ἐσχάτων. Ἀλλὰ ἵσως, ὡς ἐρρήθη, ἡ μέριμνα πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἀναχρονιστικῶν μομφῶν περὶ καθαροῦ ἀλογισμοῦ καὶ περὶ πραγματισμοῦ νὰ προσέδωκε εἰς τὸ ὅλον σύστημα μ' αν ὅψιν χαρακτηριστικῶς γνωσεολογικὴν, καθισταμένην ἐμφανῆ κυρίως εἰς τὸ πρῶτον του μέρος, εἰς τὸ ὅποιον ἡ «λογικὴ τοῦ ἀφηρημένου ὄντος», ἡ ἀποσκοποῦσα τὴν θεμελίωσιν τῆς παλαιᾶς ἀριστοτελικῆς λογικῆς, ἐννοεῖται ὡς πρωτόγυνος καὶ ἀφηρημένη διαλεκτικὴ τοῦ λόγου, θεωρουμένου ὡς ἀπλοῦ ἀντικειμένου («τὸ ὅποιον διαλέγεται πρὸς ἔαυτὸν»). Κατ' ἀκολουθίαν ἡ θεμελιώδης ἀντίφασις τῆς γνωσεολογίας ἀνακύπτει ἀπὸ τῶν πρώτων φράσεων. Πῶς ἀρχίζει ἡ

ἀνάπτυξις τῆς λογικῆς τοῦ ἀφηρημένου ὅντος; Ἀπὸ τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς κοίσεως, περὶ διπλασιασμοῦ τοῦ νοήματος εἰς ὑποχείμενον καὶ εἰς κατηγορούμενον, ἵνα τὸ ἄμεσον καταστῇ ἔμμεσον, τὸ ἀμορφὸν πρᾶγμα ἀντικατοπτρισθῇ, φωτισθῇ, καταστῇ δυνατὸν ἀντικείμενον σκέψεως. Ἀλλά, τούναντίον, θὰ διπλεῖται τοιοῦτον νὰ εἶναι τὸ ἀμορφὸν πρᾶγμα καὶ πρὸν, ἐφ' ὃσον ἐγένετο περὶ αὐτοῦ λόγος, ἐφ' ὃσον ἐγεφανίσθη δπωτδήποτε δ; ἀρνητικὸν στοιχεῖον ὅλοκλήρου συστήματος. Τὸ «πρᾶγμα αὐτὸν καὶ ἡ ἑαυτό», δὲν εἶναι πλέον, ἐν προκαταβολῇ, ἔξω τοῦ συνειδότος ἀλλά, ἀνακύπτον ἐγενός τοῦ συνειδότος, συνεπάγεται ὅλα τὰ γνωστὰ αὐτοῦ ἀτοπα.

Ἐν γένει δ τρόπος καθ' ὃν τίθεται τὸ πρόβλημα τοῦ συμβίβασμοῦ τῶν δύο «λογικῶν» εἰς ἐν ἀνώτερον σύστημα εἶναι εἰς ἄκρον στερεός Τῇ ἀληθείᾳ ἀποτελεῖ συνακολουθίαν τοῦ καθαροῦ «ἐνεργητισμοῦ» ἡ παρατίθησις διτὶ τὸ ἐγώ, ἐν τῇ συγκεκριμένῃ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ, συνιστᾶ τὴν διαλεκτικὴν ἐνότητα τοῦ ἀπολύτου ἀπειρον καὶ τοῦ ἀπολύτου πέρατος. Πάν δ, πηδη σκέπτομαι — καὶ τοῦτο πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ὅποι τὴν εὑρείαν ἐννοιαν τῆς ὁλότητος τῆς παρούσης συνειδητῆς μου γνώσεως — εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐν τι καὶ δὴ ἐν τι ποιοτικῶς καὶ ωρισμένον, διακρινόμενον ὡς τοιοῦτο ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δὲν εἶναι καὶ ἀρήνει ἔξω αὐτοῦ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶναι ἔτερον ὃς πρὸς αὐτό, Ἐξ ἄλλου τοῦτο τὸ ἔτερον, τὸ διάφορον, ἐφ' ὃσον πρὸς διακαθορισμὸν αὐτοῦτοῦ περιεχομένου τοῦ ἴδιου μου κόσμου, τὸ σκειρόθι ὃς κατ' ἀνάγκην ἐνυπάρχον τῷ συνειδότι, ἐμφανίζεται μὲ τὴν σειράν του, διακαθωρισμένον καὶ δὴ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς προηγουμένην ἔτερότητα. «Etwas wird ein Anderes, aber das Andero ist selbst ein Etwas, also wird es gleichfalls ein Anderes, und sofort ins Unendliche». (Ἐν τι γίγνεται ἔτερον, ἀλλὰ τὸ ἔτερον εἶναι καὶ αὐτὸ ἐν τι, ἐπομένως γίγνεται ἐπίσης ἔτερον καὶ οὕτω καὶ ἕξεῖς εἰς τὸ ἀπειρον). Οὗτω γράφει δ Hegel, βλέπων εἰς τὴν σχέσιν ταύτην μόνον τὸ κακὸν καὶ ἀρνητικὸν ἀπειρον («die schlechte oder negative Unendlichkeit») (¹), καὶότι ἀντιλαμβάνεται τὴν διαλεκτικὴν ταύτην κίνησιν, ὡς βαθμιαίων ἀνάπτυξιν τῶν λογικῶν στοιχείων πρὸς πάντοτε εὐρυτέρας θέσεις, ἐν τῷ κύκλῳ μαζὶ ἀντικειμενικῆς γνωσεοῦ.

(1) Enzyklopädie § 93 κ. ε.

λογίας.⁷ Απὸ τὴν ἀποψιν τοῦ «ἐνεργισμοῦ», τούναντίον, θεωρούμενον τὸ ἀπειρον τοῦτο ἐκλαμβάνεται κατ' οὖσίαν ὡς τὸ μόνον νοητὸν ἀπειρον τοῦ ὑποκειμένου, ἐφ' ὃσον καταστῇ φανερόν, ὅτι ἀπειρον, ἀντικειμενικῶς νοούμενον, αποτελεῖ ἀπλῶς ἀντίφασιν, διότι, ὡς νοούμενον, εἶναι καθαρισμένον καὶ συνεπῶς πεπερασμένον. Τὸ ἀπειρον τοῦτο συνίσταται εἰς τὴν συνείδησιν, ὅτι οἵαδήποτε θέσις τοῦ λόγου ἡ τοῦ ιδίου μου κόσμου, καθαρισμένη καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὑποθέτουσα ἐγερότητα ἔξω ταύτης, δύναται μὲν νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ τοιαύτῃ διαλεκτικῇ τοῦ «ἐν ἑαυτῷ» καὶ «ἔξω ἑαυτοῦ», τῆς θέσεως καὶ ἀντιθέσεως, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὃσον ὁ λόγος εἶναι ἀπανταχοῦ παρών, διὰ νὰ σκεφθῇ ἔκαστον σχετικὸν ὅρον, ὁ λόγος ὁ δποῖος δὲν δύναται ποτέ, ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, νὰ ἔξελθῃ ἑαυτοῦ καὶ νὰ εὑσεθῇ ἐν λογικῇ σχέσει πρὸς τι, καὶ τὸ δποῖον, ὡς ἀπόλυτον ὑποκείμενον, δὲν εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ λόγος. «Ωστε δύνανται πέραις καὶ ἀπειρον ἐν τῷ συνειδότι νὰ συμπέσωσι πρὸς τὰς παλαιὰς ἐννοίας τοῦ καθαροῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ καθαροῦ ἀντικειμένου, ἀρχεῖ ἡ διαλεκτικὴ ἀλληλαναφορά των νὰ μὴ προσλάβῃ χαρακτῆρα γενεσιοργικὸν ἀπὸ τοῦ πρώτου εἰς τὸ δεύτερον, ἐφ' ὃσον κατενοήθη ὅτι τὸ ἐν δὲν ζῇ συγκεκριμένως παρὰ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἄλλου, ἐν ἀπολύτῳ ἀδυναμίᾳ χωρισμοῦ, ἐφ' ὃσον τούτεστι αὐτὸ τὸ ἀπειρον δὲν γιγνώσκει ἑαυτὸ—δὲν ζῇ τὴν ζωήν του, εἰ μὴ ἐν τῇ συγκεκριμένῃ συνείδησει τοῦ πέρατος, δηλαδὴ ἐν τῇ αἰωνίᾳ πλοκῇ τῶν καθορισμῶν καὶ τῶν πρὸς ἐτερον ἀναφορῶν τοῦ περιεχομένου τῆς σκέψεως, τὸ δποῖον περιεχόμενον εἶναι πάντοτε αὐτὴ αὕτη ἡ σκέψις. «Οθεν περὶ τοῦ a priori τοῦ καθαροῦ ὑποκειμένου δὲν θὺ γίνεται τοῦ λοιποῦ λόγος, εἰμὴ ὑπὸ μορφὴν ἀποκλείουσαν ἀπολύτως; οἵανδήποτε ἐννοιαν γενετικῆς ἡ καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἡ ἡτον χρονικῆς προτεραιότητος, τῆς ἔνότητος τοῦ «ἐγώ» καὶ τοῦ κόσμου μὴ ἐννοούμενης παρὰ ἐν τῷ ἀπολύτως ταυτοχρόνῳ τῆς ἀχρόνου ἐνεργείας τοῦ συνειδότος. Καὶ οὕτως ἐπιστρέφομεν εἰς τὴν ἀρχικὴν διατύπωσιν τοῦ ζητήματος, ὅτι εἶναι ἀνάρμοστον διὰ τὴν νέαν διαλεκτικὴν τοῦ «ἐνεργισμοῦ» τὸ τοιοῦτον γνωσεολογικὸν περίβλημα καὶ ὅτι ἡ διαιλεκτικὴ, καθ' ἣν τὸ ὑποκειμένον γεννᾷ τὸ ἀντικείμενον, οὐα ἔπειτα τὸ ἀπιρροφήσῃ ἐν ἑαυτῷ, δὲν εἶναι κατὰ βάθος, ἐξαιρέσει μερικῶν ἐγελιανῶν ἀπηχήσεων, τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἀντιστροφὴ τῆς πραγματιστικῆς γνωσεολογικῆς δοξασίας, καθ' ἣν τὸ ἀντικείμενον ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν αὐτοῦ ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ ὑπερ-

κειμένου—περιπίπτει, κατ' ἀκολουθίαν δὲ ένεργισμός εἰς ἀντιφάσεις δημίας πρὸς τὰς εἰς πᾶσαν γνωσεολογικὴν προσπάθειαν ἐνυπαρχούσας.

Τῇ ἀληθείᾳ, τὶ δύναται νὰ σημαίνῃ τὸ ὑποκείμενον, ὡς στοιχεῖον τῆς διαλεκτικῆς; Μόνον ή τελευταία αὕτη θὰ, ἥδύνατο νὰ εἴναι ἄληθες ὑποκείμενον καὶ τὸ ἄλλο, τὸ νομιζόμενον ὑποκείμενον, θὰ ἔπειπε νὰ γοεῖται ως στοιχεῖον τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ ὑποκείμενου, ἐνῷ η ἴδια ἡ διαλεκτικὴ δὲν θὰ γοεῖται ποτὲ ως ἀφηρημένον στοιχεῖον. Τὸ «ἔγω», ως ἀρχὴ τῆς διαλεκτικῆς, δὲν δύναται νὰ γίνῃ καὶ στοιχεῖον ταύτης. Ἡ δὲ διαλεκτικὴ πραγματοῦται ως νόμος τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, τοῦ πέρατος αὐτῆς, ἐκείνου τὸ δποῖον, ως ἐλέχθη ἥδη, δύναται νὰ δνομασθῇ ἐν αὐτῷ τῷ ἔγῳ ἀντικείμενον καὶ ὅπερ προέγινατι εἴναι ἡ αἰωνίως λειτουργοῦσα σχέσις τοῦ δρισμοῦ καὶ τῆς ἐτερότητος, τοῦ «ταῦτοῦ» καὶ τοῦ «ἔτερου».

Ἐπὶ τῶν προϋποθέσεων αὐτῶν, τὸ πρόβλημα τῆς ἐφιμναίας τῶν ἀρχῶν τῆς τε ἀριστοτελικῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐγελιανῆς διαλεκτικῆς δύναται τελείως νὰ λυθῇ, ἐφ' ὃσον συσχετίσθαι τὰς χαρικτηριστικὰς διατυπώσεις τῶν ἀρχῶν τοῦ δρισμοῦ καὶ τῆς ἐτερότητος, τοῦ «αὐτοῦ» καὶ τοῦ «ἔτερου». Ἡ ἀριστοτελικὴ λογική, ἐν τῇ ἐσωτερικῇ τῆς συστάσα μελετωμένη, καταδεικνύεται κατὰ τοσοῦτον δριθῆ ἢ ἐποιειλμένη, εἰς τὰς ποικίλας αὐτῆς θεωρίας περὶ κρίσεως καὶ συλλογισμῶν, καθόπου αὗται στηρίζονται ἢ δὲν στηρίζονται ἐπὶ τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς, ὅτι τὸ περιεχόμενον τῆς σκέψεως πρέπει, ἐν τῇ ἐνεργείᾳ δι' οὓς γίνεται ἀντικείμενον σκέψεως, νὰ εἴναι πάντοτε «ταῦτό», ἢ τοι, ὅμιτον αὐτὸν ἔσαντῷ καὶ οὐδέποτε διάφορον αὐτοῦ. Ηρόκειται τοῦτο στὶς περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ καθαροῦ· νοητικοῦ δρισμοῦ, ἐξ οὗ μόνον κατὰ δεύτερον λόγον ἀπορρέει ἡ διάνοητικὴ ἀρχὴ τῆς μὴ ἀντιφίσεως. Οὕτω, πᾶσαι αἱ μορφαὶ τῆς κρίσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ, καὶ διεργ σπουδαιότερον, πᾶσαι αἱ ἐξ αὐτῶν ἀναπτυχθεῖσαι κατηγορίαι, αἱ ἐμμόνως παραμείνασαι ἐρριζωμέναι εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σκέψην καὶ δταν πλέον αὕτη εἶχε προχωρήσῃ πέραν τῆς ἀφλοῦς πλοτεως πρὸς τὰ σχήματα τοῦ συλλογισμοῦ, ἀποδεικνύονται ως μεταγενέστεροι ποιοτοὶ προσδιορισμοί, ναὶ μὲν χαρακτηριστικοὶ, ἀλλ' οὐδαιμονίας οὐσιώδεις καὶ ἀποκλειστικοὶ τοῦ ἀπλοῦ νοητικοῦ δρισμοῦ τῆς σκέψεως, διότι δὲν ἔχει, ως τοιοῦτος, εἰδίκως γνωσεολογικὸν χαρακτῆρα, διότι δὲν ἀποτελεῖ παρὰ τὴν μορφὴν τοῦ συνειδότος ως πέρατος. Η ἁννοια δε τοῦ «ἔτερου», ἐρμηνευτικῶς ἀπαριτητος διὰ τινα εἰδικὰ μηνιβλήματα,

σχετικὰ πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀρνητικῶν κοίσεων, δὲν ἔχει ἐν τῇ ἀριστοτελικῇ λογικῇ ἀξίαν ἄλλην ἐκτὸς ἑκείνης ἢν προσλαμβάνει αὐτὴ, ὅταν τὸ «ἔτερον» θεωρεῖται ως «ταῦτὸν» καὶ ἐφ' ὃσον καθίσταται καὶ τοῦτο, ἀντικειμενικῶς ἔξεταζόμενον, «ταῦτό», (ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς οηθείσης Ἑγελιανῆς φρασεολογίας, καθ' ἣν πᾶν ἔτερον «*Anderes* ἀποκαλύπτεται ως ἐν τι, «*Etwas*». Ἐξ ἀντιμέτου πάλιν ἡ Ἑγελιανὴ λογικὴ ἔχει κατὰ τοσοῦτον ἀξίαν, καθ' ὃσον, κατὰ τὴν θεμελιώδη αὐτῆς βάσιν, ἐμφανίζεται ὡς ἡ καθαρὰ ἐκδηλώσις τῆς ἀρχῆς τῆς ἔτεροτητος, τούτεστι τῆς ἀπειρίας τοῦ «ἔγω», τῆς πραγματοποιουμένης ἐν αὐτῇ τῇ συνειδήσει τοῦ πέρατος ἐκάστου προσδιορισμοῦ αὐτῆς, ὅστις, ὡς ἐκ τούτου, ἐμπεριέχει καὶ τὸ στοιχεῖον τὸ «ἔτερον». Τὸ δὲ «ἔτερον» τοῦτο ἔχει κῦρος ως τοιοῦτο, ἐν τῇ καθαρωτάτῃ ἐκδηλώσει τῆς φύσεως αὐτοῦ καὶ ὅχι ἐν τινὶ ἀντικειμενικῷ αὐτοῦ προσδιορισμῷ, ὅστις θὰ τὸ καθίστα ἀμέσως «ταῦτὸν». Ὁλόκληρον τὸ Ἑγελιανόν σύστημα ἀποτελεῖ συνεχῆ ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς τῆς ἔτεροτητος, καθὼς συγχρόνως, καὶ τὴν περιοδικὴν μετάπτωσιν τοῦ «ἔτερον» εἰς τὸ «ταῦτό», (καὶ μάλιστα, συχνάκις τὴν μετάπτωσιν εἰς τὰ σχετικὰ ἐσωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ «ταῦτοῦ», τὰ δποῖα δὲν εἶναι παρὰ μὲν λογικαὶ κατηγορίαι τοῦ ἀριστοτελισμοῦ. Τοῦτο δὲ συντελεῖται κατὰ τοὺς εἰδικοὺς διακαθορισμοὺς τῶν στοιχείων τοῦ γίγνεσθαι τοῦ »ἔτέρου« τούτου. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἑγελιανισμὸς ζῆι αἰωνίως ως ἀρχὴ, μὲν καὶ καταπίπτει ως σύστημα. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου θὰ καταστῇ τῷ ὅντι δυνατὴ, ἐπιγενομένως, ἡ ἐνδελεχὴς ἐρμηνεία τῆς Ἑγελιανῆς λογικῆς, ἡ δποία μάλιστα δυνηθῆ ἵσως νὰ παρακολουθήσῃ καλλίτερον τὴν πολύπλοκον ὅδον τοῦ ἴστορικοῦ σχηματισμοῦ τοῦ Ἑγελιανισμοῦ, ἀπὸ τῶν πρώτων θεολογικῶν συγγραφῶν μέχρι τῆς «Φαινομενολογίας» καὶ ἀπὸ ταύτης μέχρι τῆς «Ἐπιστήμης τῆς λογικῆς». Διὰ μέσου τῆς εὑρείας κινήσεως περὶ τὴν μελέτην τῆς ἴστορίας τῆς φιλοσοφίας, τῆς δημιουργηθείσης ἐν Ἰταλίᾳ ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἰδεοκρατίας, ἐπετελέσθη τοῦτο ἥδη, δι' ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἀριστοτελικὴν λογικὴν καὶ πρόκειται νὰ γίνη δι' ὅτι ἀφορᾷ τὴν προαριστοτελικὴν λογικὴν(1). Τοιαῦται προσπάθειαι ἀποδεικνύουσι καὶ ἴστορικῶς, ὅτι τὰ θεμελιώδη

(1) Πρβλ. C. Calogero, I fondamenti della logica aristotelica, Firenze, Le Monnier 1927.

στοιχεῖα τῶν μεγαλυτέρων λογικῶν συστημάτων, ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται
ἡ φιλοσοφικὴ παράδοσις τῆς Δύσεως, βαθύτερον θεωρούμενα, ἀποβάλ-
λουσι τὸν ἔξωτερικὸν αὐτῶν γνωσεολογικὸν χαρακτῆρα καὶ καταδεικνύ-
ονται ταῦτα πρὸς τὰ καθαρὰ στοιχεῖα τῆς ἐνεργείας τοῦ συνειδότος,
τὰ ὅποια καὶ μόνα δύνανται νὰ ἀντιστῶσι εἰς τὴν κοιτικὴν τοῦ καθα-
ροῦ «ἐνεργισμοῦ», συνάμικ δὲ ἀποτελοῦσι τὴν καλυτέραν συμβολὴν εἰς
τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ «ἐνεργισμοῦ» ἀπὸ πάντων τῶν πα-
λαιῶν στοιχείων τῆς εἰδικῆς γνωσεολογίας, τῶν ἐν αὐτῷ διατηρηθέντων.
Τὰ δὲ παλαιὰ ταῦτα στοιχεῖα πράγματι συγκρούονται πρὸς τὴν νέαν
καὶ ἀδιάλλακτον διδασκαλίαν αὐτοῦ, περὶ τοῦ συνειδότος ὡς καθαρᾶς
«ἥδικῆς ἐνεργείας» (eticità).

III

Ἡδη ἐρωτᾶται ποίας ἀντιθέσεις καὶ ποίας ἀπορίας γεννᾷ μία
τοιαύτη θεωρία τοῦ συνειδότος ὡς καθαρᾶς πρακτικῆς ἐνεργείας. Βε-
βαίως ἡ θεωρία αὗτη δὲν θίγεται ἀπὸ τὰς κατηγορίας περὶ κοινοῦ
πραγματισμοῦ καὶ ἀλογισμοῦ, καθότι δὲν ἔχει τὸ συνειδὸς παρ' αὐτῷ
ἔτερον λόγον, τοῦ δποίου αὐτὸ τοῦτο συνειδὸς νὰ στερεῖται, ἐφ'
ὅσον πᾶς δυνατὸς λόγος ἀπερροφήθη ἐν αὐτῷ καὶ δὴ διὰ τοῦ ἀπο-
κλεισμοῦ οἵασδήποτε εἰδικῆς γνωσεολογίας, ἐνεργηθέντος ἐν δνόματι
τῆς βαθυτάτης καὶ ἀπείρου ν ποκειμενικῆς γνώσεως, τῆς μὴ δυναμέ-
νης νὰ ἀνεχθῇ προηγουμένους περιορισμούς.

Οἱ αὐτοὶ μάλιστα θαμελιώδεις χαρακτηρισμοί, οἱ ἐμφανιζόμενοι καὶ
εἰς τὴν καθαρὰν γνωσεολογικὴν κοιτικὴν, ὡς οἱ μόνοι οὖσιώδεις διὰ
τὸ «ἔγώ», τοῦτοστι ἐκεῖνοι καθ'οὓς τὸ «ἔγώ» εἶναι ἀπειρον ὡς ὑποκεί-
μενον καὶ πεπερασμένον ὡς ἀντικείμενον, θεωρούμενοι ἀπὸ τῆς νέας
ταύτης ἐπόψεως, ἐν ᾧ αἱ γνωσεολογικαὶ ἀξίαι δὲν ἔχουν ἀποκρουσθῆ,
ἀλλ' ἔχουν μεταμορφωθῆ καὶ ἐπαληθεύσῃ, καταφαίνονται ἥδη ὡς οἱ
ἀπλοί, ἀπολύτως οὖσιώδεις χαρακτηρισμοὶ τοῦ «ἔγώ», ἵνα τοῦτο γνωσθῇ
ὡς πρακτικὸν συνειδός, ὡς βούλησις. Πῶς θὰ εἴχον, τῷ δντι,
βούλησιν, πῶς θὰ ἔτεινα πρός τι, θὰ ἐπεθύμουι, θὰ ἥγαπων τι,
ἐὰν ἡ παροῦσα μου κατάστασις, διλόκληρον τὸ περιεχόμενον
τῆς πείρας μου, δὲν ἥτο τόσον καθωρισμένον, ὡστε νὰ ἀφήγῃ
νὰ συνυπάρχῃ μετ' αὐτοῦ ἔτερος διάφορος κόσμος, ὡστις ἀπέ-
ναντι τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεως τοῦ πρώτου νὰ ἐμφανίζεται ὡς

ἡ διειρώδης εἰκών, τὸ ἴδεῖνος τῆς ἐπιθυμίας, τὸ τεῖνον νὰ μεταβληθῇ εἰς πραγματικότητα καὶ ταυτοχρόνως, ἐὰν τόσον ἡ πραγματικότης ἐξ τῆς προέρχεται ἡ ἐπιθυμία, ὅσον καὶ ὁ ἴδαιτικὸς κόσμος πρὸς ὃν κατευθύνεται, δὲν περιείχοντο ἀμφότερα εἰς τὸ ἄπειρον εὖρος τῆς συνειδήσεώς μου, τὸ καθιστὸν συνύπαρξιν αὐτῶν, ἐν τῇ διαλεκτικῇ των σχέσει, δυνατήγ;^{ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΚΡΟΝΙΚΗ ΦΙΛΟΦΟΡΓΙΑΣ ΕΠΕΤΙΟΥ ΗΜΙΟΝΙΑΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ ΑΘΗΝΩΝ} Ἐὰν ἀντιθέτως προσθέσωμεν παραλλήλως εἰς τὸ ἄπειρον τοῦ συνειδότος καὶ τὸ ἄπειρον τοῦ περιεχομένου, θὰ καταλίξωμεν εἰς τὸν τελεολογικῶς νοούμενον θεόν, τὸν πλήρως κεκτημένον πάντα τὰ κατηγορήματα, καὶ ὁ ὅποιος, ἐπειδὴ διακατέχει τὸ πᾶν, οὐδὲν πλέον ἔχει νὰ ἐπιθυμήσῃ ἢ νὰ πράξῃ, καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὡς συνειδὸς βουλόμενον καὶ πράττον, ὑποτιθεμένου ὅτι θὰ ἥτο πραγματοποιήσιμος ἡ παράλογος ἐννοιολογικὴ προσπάθεια ἐνὸς ἀμέσως ἀντικειμενικοῦ ἄπειρου. Τῇ ἀληθείᾳ, ἢδη εἰς τὸ «Συμπόσιον» τοῦ Πλάτωνος, ὁ θεῖος καὶ τέλειος ἔρως τοῦ Ἀγάθωνος ἔπρεπε διὰ νὰ ζῆσῃ καὶ ἀγαπήσῃ, διὰ νὰ γίνῃ ἀληθῆς ἔρως, νὰ μεταμορφωθῇ εἰς ἀτελῆ καὶ δαιμόνιον σωκρατικὸν ἔρωτα, ὅστις ἵσταται μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τείνει ἐκ τῆς γῆς πρὸς τὸν οὐρανόν.

Οὕτω καθίσταται ἀντιληπτὸν, ὅτι ἡ διαλεκτική, ἡ ὅποια, διὰ τὴν καθαρὰν γνωστολογικὴν κριτικήν, ἐμφανίζεται, κατὰ τὰ οὖσιώδη χαρακτηριστικά, ὡς ἡ ἐνότης τῆς αἰωνίας κινήσεως τοῦ «ταῦτοῦ», καὶ τοῦ «ἕτερου», δὲν εἶναι, θεωρουμένη ἀπὸ τὸ πλέον συγκεκριμένον σημεῖον τοῦ πρακτικοῦ συνειδότος, τίποτε ἄλλο παρὰ αὐτῇ ἡ διαλεκτική τῆς βουλήσεως, ὡς αἰωνίας δυναμικῆς σχέσεως τῆς ὑποθέσεως καὶ τοῦ τέλους τῆς πράξεως. «Υπόθεσις καὶ τέλος, πραγματικότης καὶ πρόγραμμα, ἀντίληψις τοῦ ὑπάρχοντος καὶ φιντασία τοῦ ἐπιθυμητοῦ, δὲν δύνανται βεβαίως νὰ θεωρηθῶσι ἀμφότερα in objecto, καθότι θὰ διεκινδύνευον νὰ καταστῶσι «ταῦτα» (ὅπως συμβαίνει καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ ταῦτον) καὶ τὸ «ἕτερον», ἐφ' ὅσον θεωροῦνται καθ' ὅμοιον τρόπον), ἀλλὰ πρέπει, συνωδὰ πρὸς τὴν ἀκρογωνιαίαν ἀρχὴν τοῦ «ἐνεργισγοῦ», καθ' ἣν δὲν ὑπάρχει θεωρία τοῦ συνειδότος, ἡ ὅποια δὲν εἶναι συγχρόνως καὶ ἡ πραγματοποίησίς του, νὰ γνωσθῶσι ἐν τῇ ἀπολύτῳ καὶ συγκεκριμένῃ αὐτῶν ἐνεργείᾳ, ἐν ᾧ ἐγκείται ἡ διαλεκτικὴ ὅλοκλήρωσις τοῦ «ταῦτοῦ» πρὸς τὸ «ἕτερον», ἐν τῇ ἐκδηλουμένῃ λειτουργίᾳ τοῦ συνειδότος, τὸ ὅποιον δὲν μένει κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἀκίνητον, ἀλλὰ ἐπιθυμεῖ, τείνει καὶ γενικῶς ζῆ. Διὰ τῶν

άνωτέρω σκέψεων, αύστηρῶς συμφώνων πρὸς τὸν «ἐνεργισμόν», παραμερίζονται πολλαὶ δυσκολίαι, αἴτινες ἀφ' ἑαυτῶν ἀνακύπτουν ἐν τῷ συστήματι τοῦ Gentile. "Άλλωστε τὸ σύστημα τοῦτο ἔνεκεν τῆς, συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς του, εἰσαγομένης ἐνότητος μεταξὺ λογικῆς καὶ ἡθικῆς, δὲν δύναται ἥ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀπειρίας τοῦ ὑποκειμένου κατέναντι τοῦ ἀντικειμένου, ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφήν, ὥφ' ἥν γίνεται δεκτὴ ἥ ἀπόλυτος ἡθικὴ ἐλευθερία τοῦ ὑποκειμένου, ἥ μὴ διακαθορίζομένη ὑπὸ στοιχείου τινὸς τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος, τὸ δποῖον θὰ ἐνεφάνιζετο ὡς ἀφευκτος προϋπόθεσις τῆς ἐνεργείας του. Οὕτω καταφαίνεται, καὶ τὸ παρόλογον τῆς ἔννοίας του, ὃς αὐτονόμου ἀρχῆς θεωρουμένου ἀντικειμένου, τοῦ δπωσδήποτε γνωσεολογικῶς ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου ἐπενεργοῦντος. "Άλλὰ ἀφ' ἑτέρου πῶς συνδυάζεται ἥ ἔννοια αὐτῇ τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας, εἰς ἥν οὐδὲν ἐμπόδιον ἀντιτίθεται, πρὸς τὴν συγκεκριμένην ὑποκειμενικήν μου ἐμπειρίαν, ἵνα ἥ ἐνέργεια διακαθορίζεται ἀπὸ πλῆθος προϋποθέσεων καὶ ἐν μιᾷ λέξει ἀπὸ πᾶν δ, τι κοινῶς ἀποκαλεῖται ὑπάρχουσα πραγματικότης ἥ φύσις; Βεβαίως δὲν πρόπει νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀποφύγωμεν τὸ πρόβλημα, προσφεύγοντες εἰς τὸ καθαρὸν ὑποκείμενον, ἐν ᾧ διαγιγνώσκεται τὸ σύνολον τοῦ θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ ἀπείρου, θεωροῦντες τὸ ὑποκείμενον τοῦτο διάφορον ἐκείνου, τὸ δποῖον πραγματοποιεῖται καὶ ἐπιστρέφοντες οὕτως εἰς τὴν παλαιὰν ἔννοιαν τῆς θείας παγκοσμίου σκέψεως τοῦ Berkeley. Μία τοιαύτη ἐπιστροφὴ θὰ ἐσήμαινε πράγματι ἐγκατάλειψιν τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς τοῦ «ἐνεργισμοῦ», καθ' ὃν καθαρὸν ὑποκείμενον εἶναι πάντοτε ἐκεῖνο ἐν τῷ δποίῳ τίθεται τὸ πρόβλημα καὶ τὸ δποῖον δὲν δύναται νὰ διμιλήσῃ περὶ φιλοσοφίας, παρὰ μόνον ἀπολύτως, εἰς τὸ πρῶτον πρόσωπον τοῦ ἔνικοῦ.

Διὰ τὸν «ἐνεργισμὸν» λύεται ἥ διαφορὰ πράγματι ὅταν εἰς τὴν διαλεκτικὴν τοῦ γίγνεσθαι ὃς γενέσεως (καὶ δὴ τοῦ ἀφηρημένου ὑποκειμένου, τὸ δποῖον ἀπολύτως ἐλευθέρως δημιουργεῖ ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀφηρημένον ἀντικείμεον, ἵνα μετὰ ταῦτα καταστῇ ὑποκείμενον συγκεκριμένον) ὑποκατασταθῇ ἥ διαλεκτικὴ τοῦ καθαροῦ γίγνεσθαι, ἥν ἀνωτέρω ἐπεχειρήσαμεν νὰ ἔξηγήσωμεν, ὃς τὴν μόνην πραγματικὴν βάσιν ἀμφοτέρων τῶν μεγάλων λογικῶν τῆς ιστορίας. "Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ ἀπόψει ἀφανίζεται, τῷ δητὶ, τὸ ἀφηρημένον πρόβλημα ἐνὸς ὑποκειμένου, δπερ, διὰ πράξεως ἀπολύτως ἐλευθέρας, δημιουργεῖ ἐξ

αὗτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ ἔνα κόσμον ὑπὸ μορφῆν, ἥτις, ὡς ἦδη ἐλέχθη, δὲν εἶναι παρὰ ἡ καθαρὰ καὶ ἀπλὴ ἀναστροφὴ τῆς δυαδικῆς καὶ θετικιστικῆς ἰδέας μιᾶς ἔξωτεροικῶς ἐνεργούσης πραγματικότητος ἐπὶ τῆς ψυχῆς, ὅπο πνεῦμα γνωσεολογικὸν καὶ πρακτικόν, μορφὴν ἐν ᾧ παρχμένει πάλιν ἀθητος ἡ πεπαλαιωμένη σχέσις δημιουργοῦ πρὸς δημιουργημα, ἐνγόσιμην ὡς ἀντικειμενικὴ αἰτιώδης σχέσις. Διὰ τὸ ἀληθὲς ὑποκείμενον τοῦ «ἐνεργισμοῦ», τὸ πρόβλημα, καθ' ὃ τὸ ὑποκείμενον δέον νὰ δημιουργήῃ ἢ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν ἕδιον αὕτοῦ κόσμον, κατακτᾶ κυρικὸν, διότι δὲν δύναται συγκεκριμένως νὰ γνωρίσῃ ἑαυτὸ παρὰ ὡς ὑποκείμενον ἦδη ἐνὸς κόσμου, ὃ ὅποιος ἵσοδυναμεῖ πρὸς τὸ καθαρισμένον περιεχόμενον αὐτοῦ καὶ κατ' οὐδένα λόγον δύναται νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τοῦ κόσμου του, διὰ τῆς λογικῆς καὶ χρονικῆς διακρίσεως, τῆς ἀναγκαίας διὰ πᾶσαν πρὸς τὸν κόσμον αἰτιώδη σχέσιν.

‘Αλλ’ ἐὰν ἡ συγκεκριμένη πρακτικὴ διαλεκτικὴ δὲν ἀντιστοιχεῖ παρὰ :ὶς τὸ ἄπαντον γίγνεσθαι τοῦ ἕδίου περιεχομένου, δηλαδὴ εἰς τὴν ὑπαρξίν μιᾶς δεδομένης καταστάσεως τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς μεταβολὴν αὐτῆς, πῶς θὰ ἥδυνατο αὕτη ἡ αἰωνίως πρὸς μεταμόρφωσιν ἐνεργοῦσα τάσις νὰ πραγματοποιηθῇ, ἐάν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δὲν ἔξη αἰωνίως ἐνεργὸς ἐν τῇ συνειδήσει, ὡς ἀπαραιτητος προϋπόθεσις, καὶ ἡ κατάστασις ἐφ' ᾧς δέον ἡ μεταμόρφωσις αὕτη νὰ ἐκτελεσθῇ.

‘Ο μέγιστος τῶν θεῶν δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ τὰ γιγαντωδέστερα καὶ τὰ μεγαλειωδέστερα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς παντοδυναμίας του· τοῦτο μόνον, κατ' οὐδένα τρόπον, δύναται νὰ κατορθώσῃ· νὰ ἐκφύγῃ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν αἱ πράξεις εἶναι ὡς πρὸς αὐτὸν δυναταὶ μόνον ἐφ' ὅσον δὲν ἐνίργησεν εἰσέτι ταύτας, μόνον ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἐν αὐτῷ πραγματικότης ἀπὸ τῆς ὅποιας τείνουν νὰ διακριθοῦν καὶ νὰ ἀπομακρυνθοῦν. Συνεπῶς διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς βουλήσεως, ὅρος ἀναπόφευκτος εἶναι τὸ δεδομένον, ἐφ' οὗ πρόκειται ἡ βούλησις νὰ προγματοποιηθῇ. ‘Ομοίως εἶναι ἀδύνατον νὰ σκεφθῶμεν συγκεκριμένην τινα μεταβολήν, ἀνευ ἔκείνου ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅποιον ἡ μεταβολὴ ἐπέρχεται, ἢ, ἐν μιᾷ λέξει, νὰ σκεφθῶμεν τὸ «ἔτερον» χωρὶς τὸ «ταῦτο».

‘Αλλὰ μήπως ἡ ἀνάγκη τῆς προϋποθέσεως ἵνα πρὸς τὴν πρακτικὴν ἐνέργειάν μου, δὲν συμπίπτει ἀπολύτως πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῆς ὑπαρχούσης πραγματικότητος, ἥτις ὡς τοιαύτη διακρίνεται διὰ τῆς ἀτέχατου στερεότητός της ἀπὸ τὸν κυματώδη κόσμον τῆς φαντασίας.

καὶ τοῦ πόθου ; Οὔτως ἡ στερεὰ φυσικὴ πραγματικότης, ως εἰκός, μὴ δυναμένη νὰ εἴναι παράλογον «δεδομένον» παρεχόμενόν μοι ἔξωθεν ὑπὸ «νοούμενου» τινός, δὲν εἴναι ἐπίσης σημεῖον πτωχίας τοῦ πεπερα-
σμένου ὑποκειμένου ἐν συγχοίσει ποὺς τὸ ἀπόλυτον κράτος ἐνὸς καθολικοῦ ὑποκειμένου, ἀλλ᾽ ἀπλῶς ὅρος ἀπαραίτητος τῆς βουλήσεώς μου, τῆς συγκεκριμένης πρακτικῆς ζωῆς τοῦ καθαροῦ ὑπο-
κειμένου. «Θεν μόνον δι' αὐτοῦ δύναται τις νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διαφορὰν τῆς ἀντιλήψεως ἀπὸ τῆς φαντασίας, τῆς ἀληθοῦς ἀπὸ τῆς φανταστικῆς πραγματικότητος, πρᾶγμα ἀνέφικτον διὰ τοῦ καθα-
ροῦ καὶ ἀφηρημένου ἀντικειμένου τῆς ἀριστοτελεικῆς λογικῆς. Τῷ ὅντι ἐσφρέρα τις λεπτομερῆς ἀνάλυσις ἀποδεικνύει ὅτι ἐν τῇ ἀριστοτελεικῇ λογικῇ θὰ ἀποβῇ πάντοτε ματαία διὰ τοὺς συλλογιστικοὺς σκοποὺς πᾶσα προσπάθεια ἀξιολογικῆς θεμελιώσεως τῶν καθιαρῶν ὄντολογι-
κῶν κοίσεων καὶ διακρίσεως τῶν προτάσεων, κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἀντικειμενικῆς αὐτῶν πραγματικότητος (τῆς κατηγορηματικῆς ἢ τῆς δυνητικῆς ἢ τῆς ἀναγκαίας) ως συμβαίνει τοῦτο ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν τροπικῶν συλλογισμῶν.

IV

Μέχρι τοῦτο ἥθελήσαμεν νὰ ἐκθέσωμεν ἐν ὅλιγοις τὸ θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς νεωτάτης Ἰταλικῆς φιλοσοφίας, τὸ ὅποιον δύναται νὰ συνοψισθῇ ἐν τῇ φαινομενικῶς παραδόξῳ διατυπώσει, τοῦ ἀπολύτου ἀποκλεισμοῦ τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἀναγνωρίσει τῆς γνώσεως· ἥθελήσαμεν νὰ ἐκθέσωμεν ἐπίσης τὴν χαρακτη-
ριστικὴν μορφὴν καθ' ἥν, ἀπὸ ἀπόψεως αὐστηροῦ ὑποκειμενισμοῦ, πραγματοποιεῖται ἡ μετάβασις ἀπὸ τῶν ἀφηρημένων γνωσεολογικῶν προβλημάτων εἰς τὰ συγκεκριμένα προβλήματα τοῦ πρακτικοῦ συνειδότος. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν ἐν προκειμένῳ, συνεχίζοντες περαι-
τέρῳ νὰ ἔρευνήσωμεν, πῶς, ἀπὸ τοῦ σημείου τοῦ καθαροῦ ὑποκει-
μένου, δύνανται νὰ λυθῶσι μία ποὺς μίαν αἱ ἀπορίαι εἰς τὰς ὅποιας προσκρούει ἡ θεωρία τοῦ «ἐνεργισμοῦ» εἰς τὸ σημερινὸν σημεῖον τῆς ἔξελίξεως αὐτῆς. Μόνον τοῦτο δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι αἱ δύο σπουδαι-
ότεραι ἀντιρρήσεις κατὰ τοῦ «ἐνεργισμοῦ», αἱ πλήττουσαι τὸν Solipsi-
smus ἀφ' ἐνὸς καὶ τὸν Immoralismus ἀφ' ἑτέρου, δύνανται καὶ αὐταὶ νὰ ἀντικρουσθῶσι, ὅταν δὲν φοβηθῶμεν νὰ προσδώσωμεν εἰς τὴν

είνοιαν τοῦ ὑποκειμενισμοῦ, αὐστηρὰν καὶ ἀδιάλλακτον μορφὴν χωρὶς τὰς παλαιὰς διακυμάνσεις καὶ τοὺς δισταγμούς. Χρειάζεται πολὺ ἔργασία τὴν σύμερον ἐν Ἰταλίᾳ, ἵδιαιτέρως μεταξὺ τῶν νέων σπουδαστῶν τῆς φιλοσοφίας, διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ συμβιβασμός, ἀφ' ἐνὸς τῆς ἐννοίας τοῦ «ἐνεργισμοῦ» καὶ τῆς ἀπολύτου ἐνότητος τῆς συγκεκριμένης ἐνεργείας τοῦ συνειδότος, τῆς πρὸς οὐδεμίαν ἄλλην συγκρινομένης ἀκόμη δὲ οὐλιγότερον πρὸς τὸν ἀφηρημένον πρακτικὸν νόμον τῆς διανοίας καὶ ἀφ' ἐτέρου τοῦ ξωηροῦ ἡθικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀποτελοῦντος καὶ τούτου γνώρισμα τοῦ «ἐνεργισμοῦ», διστις καὶ σκανδαλίζεται ἀπὸ τὴν περὶ ἀτομικῆς καὶ οἰκονομικῆς βουλήσεως θεωρίαν τοῦ Croce. Ἀλλ' ἡ φιλοσοφία οὐδέποτε προβαίνει διὰ μέσων δρῶν καὶ συμβιβασμῶν· καὶ ὁ «ἐνεργισμὸς» δὲν θὰ κατορθώσῃ σοβαρῶς νὰ λύσῃ τὸ ἡθικὸν αὐτοῦ πρόβλημα, παρὰ δταν διαφυλάξῃ μέχρις ἐσχάτων τὸν ἀτομικιστικόν του χαρακτῆρα, διαλευκαίνων τὰ ζητήματα εἰς τοιούτον τρόπον, ὃστε πᾶσα παλαιὰ ἡθικὴ δοξασία νὰ μένῃ ἀπέπεναντί του. Καὶ τότε θὰ ἴδη ὅτι, θεμελιῶν ἐν τῷ καθαρῷ ὑποκειμενισμῷ τὰς ἴδιας του ἡθικὰς ἀξιώσεις, φθάνει, χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ παραλόγως τοῦ ὑποκειμένου τούτου, εἰς τὴν ἐν τῇ ἴδιᾳ ἐνέργειᾳ λύσιν τῆς δυσκολίας τοῦ προβλήματος τοῦ solipsismus.

Εἰς τὴν τοιαύτην ἀναδημιουργίαν καὶ μεταμόρφωσιν τῶν προβλημάτων, ἀποτελοῦσαν, ἐν τῷ προσεχεῖ μέλλοντι, τὸ φιλοσοφικὸν ἔργον τοῦ «ἐνεργισμοῦ», πολλὰ εἶναι τὰ πρὸς ὑπερνίκησιν ἐμπόδια, κυρίως λόγῳ τοῦ πλούτου τῶν εἰς τὸ σύστημα τοῦ Croce ἐμπεριεχομένων στοιχείων.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο κατέστησε τὸ πρόβλημα τοῦ θεωρητικοῦ συμβιβασμοῦ τῶν δύο μεγάλων ἐκπροσώπων τῆς Ἰταλικῆς φιλοσοφίας τοῦ αἰῶνος μας ἀντικείμενον σοβαρῶν διενέξεων, ὃς ἐὰν οἱ φιλοσοφικοὶ συμβιβασμοὶ ἐπιτυγχάνωνται διὰ τῆς στασιμότητος καὶ οὐχὶ διὰ τῆς περαιτέρῳ ἐξελίξεως. Τῷ δοντὶ ἐὰν αἱ θεμελιώδεις συστηματικαὶ γραμμαὶ τῆς θεωρίας τοῦ Croce δὲν δύνανται γένεται τὸν «ἐνεργισμοῦ», δύναται τις ἐξ ἀλλουνά εἴπη ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῇ εἰδικὴ θεωρία, ἥ δποια νὰ μὴν εἶναι δρθῆ καὶ νὰ μὴν ἀξίζῃ νὰ πραγματοποιηθῇ ἥ νὰ μετουσιωθῇ. Αἱ θεωρίαι τῆς τέχνης, τῆς θρησκείας, τῆς πολιτικῆς ζωῆς, τοῦ δικαίου, τῆς ἐπιστήμης, ἐν μιᾷ λέξει ἥ θεωρία τῆς ιστορίας καὶ τῆς σχέσεως τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν ίστορίαν, ἀποτελοῦν ζητήματα, τὰ δποια ἀνακύπτουν ἐνώπιον τοῦ ἐνεργοῦ.

σμοῦ καὶ τὰ ὄποια οὗτος πρέπει εἰδικῶς νὰ ἀντιμετωπίσῃ διὰ νὰ καταστήσῃ ἐμφανῆ τὴν θεωρητικήν του ἀξίαν. Ἀλλὰ ταῦτα ἔνδιαφέρουν κυρίως τοὺς Ἰταλοὺς σπουδαστὰς· οἱ ἀλλοδαποί, εἰς τοὺς ὄποιους δὲν δυνάμεθα νὰ προσφέρωμεν προγράμματα, ἀλλὰ μόνον ὅτι καλλιτερούν ἔχει ἡδη ἐπιτελεσθῆ, ἔνδεικνυται νὰ γνωρίσουν τὰς θεμελιώδεις μόνον ἀπόψεις τῆς θεωρίας τοῦ ὑποκειμενισμοῦ καὶ τῆς ἀπολύτου ἐνυπαρξίας τοῦ ὄντος εἰς συνειδὸς (*immanentismus*) ἐν τῇ ὄποιᾳ σήμερον κινεῖται ἡ Ἰταλικὴ φιλοσοφικὴ σκέψις.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΖΩΝΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ